

ALGEMENE
HANDLEIDING

WERK AAN DE MERWEDE

Erfgoedproject
over de Merwedegone
voor havo-vwo leerlingen

ALGEMENE
HANDLEIDING

WERK AAN DE MERWEDE

Erfgoedproject
over de Merwedegone
voor havo-vwo leerlingen

VOORWOORD

Wandelend of fietsend over de oude dijk, van Kinderdijk tot aan Hardinxveld-Giessendam, volg je een ontdekkingsstocht die bijna aanleiding geeft om er ‘boeken’ over te gaan schrijven. Wat is er veel gebeurd in de loop der eeuwen langs de Merwede. En wat is dit in onze tijd nog altijd een omgeving van wereldbelang!

De maritieme sector, een bedrijfstak die Nederland internationaal aanzien geeft, biedt een scala aan werkzaamheden en is dan ook interessant voor jongeren in het voortgezet onderwijs. Wanneer zij zich gaan oriënteren op hun beroepsmogelijkheden, mogen deze kansen beslist niet worden overgeslagen.

Interessant om dan eens de geschiedenis van dit gebied te onderzoeken. Want, hoe kon de Merwede uitgroeien tot zo’n infrastructurele slagader? Wat hebben de zogenoemde baggerbaronnen naast in hun bedrijven in hun directe leefomgeving geïnvesteerd? En hoe bewaren we de parels van industrieel erfgoed door zorg te dragen voor een toekomstbestendige herbestemming?

De Erfgoedtafel Waterdriehoek, die zich inzet voor de ontwikkeling van het erfgoed in deze regio, heeft educatie, naast behoud en ontwikkeling, hoog in haar vaandel staan. Met groot genoegen bieden wij de scholen voor voortgezet onderwijs in deze regio dit onderwijsproject “Werk aan de Merwede” aan. De Merwedegone is ‘een krachtige leeromgeving’, benut deze kansen!

Ook de (scheepsbouw-)bedrijven langs de Merwedegone worden betrokken bij dit erfgoedproject. De bedoeling is dat leerlingen in groepsverband en/of individueel zich ter plaatse op de hoogte kunnen stellen van de core-business van een bedrijf en hun eventuele plaats daarbinnen. Een kijkje in hun toekomst?

Wij wensen u en uw leerlingen veel plezier met “Werk aan de Merwede”!

Han Weber
Gedeputeerde Groen, Water, Cultureel Erfgoed
en Media

Piet Hoogendoorn
Voorzitter Erfgoedtafel Waterdriehoek

INHOUD

3	Voorwoord
5	Inleiding
6	Over Werk aan de Merwede
7	Achtergrondinformatie
10	Opzet van de opdrachten en lessen
11	De lessen
13	Opdrachten
14	Colofon

INLEIDING

Dit onderwijsprogramma ontsluit het verhaal van de Merwedegzone voor leerlingen van 12 tot 18 jaar. Sporen uit het rijke verleden van de Merwedegzone worden tot leven gewekt, zodat jongeren over de cultuurhistorische waarden van hun eigen omgeving leren. Wat bindt ons? Wat is er gebeurd op de grond onder onze voeten? Dit draagt bij aan de vorming van het cultureel bewustzijn van leerlingen.

Leerlingen leren over de geschiedenis van hun eigen omgeving met het heden als uitgangspunt. Wat zie ik hier? Wat vertelt dit over het verleden? Het (industriële) erfgoed zet leerlingen tevens aan tot nadenken over de toekomst. Wat bewaren we voor later? Wil ik hier straks ook werken? Met welke specifieke beroepen hebben we hier te maken?

In de lessen en opdrachten is steeds aandacht voor het verleden, het heden én de toekomst van de industrie langs de Merwede.

De lessen en opdrachten passen bij lessen geschiedenis, aardrijkskunde, kunst en cultuur en laten zich prima combineren met beroepsoriëntatie.

Dit onderwijsprogramma bestaat uit drie lessen over de Merwedegzone. Daarbij zijn acht verschillende opdrachten voor leerlingen uitgewerkt. U kiest zelf welk onderwerp het meest geschikt is voor uw lessen. Uiteraard bent u vrij de lessen en de opdrachten aan te passen.

Deze handleiding geeft u een beschrijving van: de uitgangspunten, doelgroep en leerdoelen van het onderwijsprogramma

- het verhaal van en de achtergronden bij de Merwedegzone
- de opzet van de opdrachten en drie lessen voor het voortgezet onderwijs
- de opdrachten voor de leerlingen.

OVER WERK AAN DE MERWEDE

DE UITGANGSPUNTEN VAN HET ONDERWIJSPROGRAMMA

Het project maakt de geschiedenis van het (industriële) verleden zichtbaar voor leerlingen. Sporen uit het rijke verleden langs de Merwede worden tot leven gewekt, zodat jongeren over de cultuurhistorische waarden van hun eigen omgeving leren.

Het project koppelt het lokale erfgoed aan thema's in het onderwijs, zoals industrialisatie en techniek. Door de lokale voorbeelden worden deze thema's sprekender en dichter bij de leerling gebracht. Dit is de kracht van erfgoededucatie.

De opdrachten en bijbehorende lessen zijn praktisch, volgens onderwijskundige principes opgezet en zorgen voor een volwaardig leerproces. De basis wordt gevormd door het 'Theoretisch kader voor erfgoededucatie' (De Langen & Zeeman & de Regt, 2008). De essentiële stappen in een effectief leerproces zijn: activeren van voorkennis, zinvol beleven en reflecteren.

In het project wordt gebruik gemaakt van de publicatie: 'De Merwedegone in bedrijf. Speurtochten langs industrieel erfgoed.' Stichting Groene Hart, Joke Kramer (2008).

DOELGROEP

De opdrachten zijn gericht op leerlingen van 12 tot 18 jaar in het voortgezet onderwijs. De handleiding is bedoeld voor docenten van scholen in de regio Drechtsteden en de gemeente Molenwaard.

LEERDOELEN

De leerling leert:

- dat kennis over de regionale geschiedenis betekenis heeft voor zijn/haar eigen culturele identiteit.
- dat sporen uit het rijke industriële verleden langs de Merwede nu nog steeds zijn terug te vinden in historische kaarten, in monumenten, verhalen, voorwerpen en foto's en in het landschap.
- met behulp van het industrieel erfgoed algemene vaardigheden te ontwikkelen: actief historisch denken, onderzoek doen en samenwerken.
- op basis van argumenten het erfgoed in de eigen omgeving te waarderen.
- historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken*. (*Kerndoel 40 van het leergebied Mens en Maatschappij.)
- een toekomstscenario te schetsen voor wonen en werken langs de Merwede.

WATERDRIEHOEK

ACHTERGRONDINFORMATIE VOOR DE DOCENT

Dwars door ons land heen voeren twee grote Europese rivieren, de Rijn en de Maas, per seconde een paar duizend kubieke meter water af naar de Noordzee. De Waterdriehoek is het gebied waar de Merwede, een zijtak van de Rijn, en de Maas elkaar ontmoeten. Hier vinden we de Alblasserwaard, het Eiland van Dordrecht, de Hollandsche Biesbosch en steden als Dordrecht, Sliedrecht en Papendrecht.

Deze delta is niet uniek, wel bijzonder is dat het omringende land onder de zeespiegel ligt. Wie tussen grote rivieren wil leven op land dat lager ligt dan het water, zal zich constant bezig moeten houden met het in toom houden van de langsstromende watermassa's. De nabijheid van de grote rivieren was bepalend voor de geschiedenis van dit gebied en zijn bewoners. Het water bracht grote voorspoed mee, maar ook schade en leed.

DE EERSTE DIJKEN

In de tiende en elfde eeuw mondden de Maas en de Merwede en hun zijtakken uit in één delta. Zeegaten en de riviermonding liepen in elkaar over en eb en vloed hadden er vrij spel. De mensen woonden er veilig op de hoger gelegen stroomruggen en bewerkten van daaruit de vruchtbare kleigronden.

In de elfde eeuw groeide de bevolking en vestigden de mensen zich ook op de lager gelegen gronden. Waar rivieroverstromingen eerder nauwelijks gevolgen hadden, was dat nu wel het geval. De eerste rivierdijken werden aangelegd.

Vanuit de bewoonde gebieden ontgonnen de bewoners het omringende veenlandschap en brachten het in cultuur. Om overtollig water af te voeren werden op korte afstand van elkaar sloten gegraven. De boeren maakten kleine poldertjes door om hun eigen stukje grond dijken aan te leggen. Later werden kleine poldertjes samengevoegd en de dijken verhoogd. In het mondingsgebied van de Maas ontstond door de samenvoeging van kleine polders een gebied dat de Grote of Zuid-Hollandse Waard werd genoemd.

DE STEDEN

De Alblasserwaard was tussen 1000 en 1300 in cultuur gebracht en langs de oevers van de Merwede ontstonden steden. In de elfde eeuw werd Sliedrecht (1064) gesticht, in de twaalfde eeuw Neder- en Boven-Hardinxveld (1105) en Papendrecht (1150) en in de dertiende eeuw Alblasserdam (1227). Dordrecht kreeg in 1220 stadsrechten en wist, door de gunstige ligging op het snijvlak van belangrijke vaarwegen, een welvarende stad te worden, de rijkste zelfs van het land.

DE MOLENS VAN KINDERDIJK

De boeren in de Alblasserwaard gebruikten veenstromen zoals de Alblas en de Giessen om overtollig water af te voeren naar de grote rivieren. Door inklinking van het veen kwam het land na verloop van tijd lager te liggen en werd het moeilijker het water af te voeren. Ook kregen de rivieren in de Waterdriehoek meer water te verwerken omdat de Oude Rijn dichtslibde en het Rijnwater via de Lek een weg naar zee vond.

Om het stijgende rivierwater de baas te blijven, waren gezamenlijke inspanningen nodig. In 1227 kreeg graaf Floris V een aantal Heren in de Alblasserwaard zo ver dat ze besloten samen de aanleg van een ringdijk te bekostigen. In deze periode ontstonden de waterschappen Nederwaard en Overwaard. De afwatering van de Alblasserwaard vond plaats aan de westkant, waar het land het laagst was, bij het dorp Kinderdijk.

In de vijftiende eeuw werd de molen uitgevonden en werd het mogelijk de grondwaterstand beter te beheersen. Om bij een hoge waterstand van de rivier het water op te kunnen slaan, werden bedijkte boezems aangelegd. Omdat de waterschappen Nederwaard en Overwaard het niet eens konden worden over de gezamenlijke organisatie van de afwatering, legden ze allebei een eigen boezem en drie afwateringssluizen aan in de Lekdijk. In de achttiende eeuw werden zestien boezemmolens gebouwd die het water van de lager gelegen boezems trapsgewijs omhoog maalden naar de Lek.

WATERDRIEHOEK

DE BIESBOSCH

Omstreeks 1400 namen de problemen met het oprindende water toe. De zeespiegel steeg en het water drong via de getijdengeulen steeds verder het land binnen waardoor ook het peil in de geulen en rivieren steeg. Eén van de grootste overstromingen in dit gebied was in 1421 de Sint-Elisabethsvloed. Door de Hoeksche en Kabeljauwse twisten was het onderhoud van de dijken verwaarloosd. Ook werden de dijken ondermijnd door turf- en zoutwinning. Toen op 19 november 1421 het rivierpeil razendsnel steeg, was er geen houden meer aan. De dijken braken en de landerijen en dorpen kwamen onder water te staan. Ongeveer tweeduizend mensen verdronken en zeventien dorpen verdwenen van de kaart. De stormvloed verslond de Grote Waard en maakte een einde aan de belangrijke positie van Dordrecht. Het water had het landschap voor altijd veranderd, Dordrecht lag niet meer op het kruispunt van grote rivieren, maar op een geïsoleerd eiland. Direct na de overstromingen in de vijftiende eeuw begon zich alweer land te vormen. De rivieren en de zee voerden klei- en zanddeeltjes aan, wat ervoor zorgde dat het ondergelopen land steeds hoger kwam te liggen. Op het land dat bij eb droogviel groeiden biezen, planten die graag met hun wortels in het water staan. Het gebied kreeg de naam die het nu nog heeft: Biesbosch.

DIJKENBOUWERS, BAGGERAARS EN SCHEEPSBOUWERS

Na elke overstroming werden de dijken verhoogd en de bewoners van het rivierengebied experimenteerden met griendhout om de dijken steviger te kunnen maken. 's Zomers waren ze dijkwerker, 's winters werkten ze in de grienden. Ze ontwikkelden zich tot ervaren dijkbouwers die opdrachten kregen uit het hele land. Zo werkten mannen uit Sliedrecht in de negentiende eeuw ook mee aan de droogmaking van het Haarlemmermeer. Een ander gevolg van het ontstaan van de Biesbosch en de vele dijkdoorbraken was dat de Merwede ging verzanden. Zandbanken in de (ondiepe) rivier vergrootten de kans op overstromingen en de Sliedrechtenaren moesten

aan de slag om de rivier uit te baggeren. Eén van de bekendste mensen die zich specialiseerde in baggeren was Adriaan Volker. Hij vond de klepschouw uit: een klep die geopend kan worden in de bodem van het schip, zodat de bagger sneller geloosd kon worden. Ook was hij de eerste particuliere aannemer die een stoombaggermolen kocht. Het familiebedrijf dat hij samen met zijn neef Dirk oprichtte, de Adriaan Volker Maatschappij, was zeer succesvol en kreeg opdrachten uit het hele land. Toen de grote baggerwerken in Nederland gereed waren verwierpen zij voor hun baggervloot opdrachten vanuit Europa, het Midden-Oosten en andere delen van de wereld. De grote rivieren stimuleerden niet alleen de ontwikkeling van de dijkbouw en de baggerindustrie, maar ook de ontwikkeling van scheepsbouw. Langs de oevers van de Noord ontstonden werven. Zo kocht Cornelis Smit in 1812 een stuk buitendijks gelegen grond bij Alblasterdam en begon er een scheepswerf. Zijn eerste Oost-Indiëvaarder bouwde hij in 1826. Hij had een financieel aandeel in de schepen die hij bouwde of liet bouwen en was in 1857 (mede)eigenaar van maar liefst 196 schepen. De werf werd in 1950 overgenomen door Cornelis Verolme. De scheepswerven brachten weer andere bedrijvigheid met zich mee, zoals houtzaagmolens, touwfabrieken, kabelfabrieken, smederijen en rederijen.

TEGENWOORDIG

Nog steeds is de regio Drechtsteden een bijzonder gebied waar de grote rivieren ontzag afdwingen. Hoewel veel bedrijven zijn uitgeweken naar grote industrieterreinen, zijn er op de oevers veel sporen terug te vinden van industrieel erfgoed: scheepswerven, baggermolens, fabriekshallen en directeursvilla's. Gemalen hebben de taken van de molens overgenomen, maar de molens van Kinderdijk staan er nog en behoren tot het werelderfgoed van de UNESCO. Als een van de weinige zoetwatergetijdengebieden van Europa is de Biesbosch een uniek natuurgebied. Eb en vloed hebben er vrij spel en het is er een doolhof van kreken, wilgenbossen, rietvelden en ruigten. Sinds 1994 is de Biesbosch een Nationaal Park waar de natuur wordt

WATERDRIEHOEK

beschermd. Er zijn twee musea waarin veel aandacht is voor de griendcultuur in dit gebied. Bezoekers kunnen wandelingen maken in de Biesbosch, ze kunnen er fietsen, kanovaren of een rondvaart maken met een fluisterboot. De Biesbosch heeft nog een belangrijke functie. In het zuidelijke deel zijn grote omdijkte waterbekkens aangelegd die dienen als waterreservoir voor drinkwater voor onder meer Rotterdam en delen van Noord-Brabant en Zeeland.

LEVEN OP EN ROND WATER

De mensen in deze regio leven nog altijd op en rond het water. Door de klimaatveranderingen en stijgende zeespiegel moet er nog steeds rekening gehouden worden met overstromingen. Waterveiligheid is daarom een belangrijk thema. Zijn de dijken hoog genoeg? Zijn er voldoende mogelijkheden om overtollig water te bergen en te gebruiken in periodes van droogte?

De rivieren in industriegebieden waren lange tijd niet veel meer dan open riolen, maar de afgelopen decennia zijn er veel maatregelen genomen om de kwaliteit van het rivierwater te verbeteren. De kwaliteit van het water is een blijvend punt van aandacht en de overheid ziet het als haar taak bedrijven en burgers te stimuleren op duurzame wijze met water om te gaan.

OPZET VAN DE OPDRACHTEN EN LESSEN

OPZET OPDRACHTEN

Er zijn acht opdrachten uitgewerkt voor leerlingen in het voortgezet onderwijs waar ze zelfstandig mee kunnen werken. Iedere opdracht gaat over een ander perspectief van het industrieel erfgoed langs de Merwede. De docent kiest met welke opdrachten de leerlingen aan de slag gaan en welk onderwerp aan de orde komt in de lessen.

De opdrachten zijn zo opgezet dat:

- leerlingen door het maken van de opdrachten stappen van een effectief leerproces doorlopen:
 - Wat moet ik weten? (activeren voorkennis)
 - Verleden (bestuderen van historische bronnen)
 - Heden (het beleven van het erfgoed op locatie)
 - Toekomst (reflectie op wat geleerd en beleefd is en beroepsoriëntatie)
- leerlingen stapsgewijs naar een concreet eindproduct toewerken dat door de docent beoordeeld kan worden.
- de opdrachten te gebruiken zijn als basis voor de praktische opdrachten en het profielwerkstuk.
- leerlingen met de opdrachten aangezet worden tot historisch redeneren en hun blik op de toekomst houden.
- u de opdracht eenvoudig kunt aanpassen en uitbreiden.
- bij iedere opdracht wordt vermeld bij welk vak of profiel de opdracht gebruikt kan worden. De onderwerpen raken naast meerdere periode uit de geschiedenis ook de vakken aardrijkskunde, kunstzinnige vorming en maatschappijleer.

ONDERWERPEN

Na een inventarisatie van het erfgoed dat langs de Merwede te bezoeken is, de tophema's uit de geschiedenis van dit speciale gebied van de erfgoedlijn Waterdriehoek en de aansluiting bij het onderwijsprogramma en de leefwereld van de leerlingen, zijn acht onderwerpen uitgewerkt in opdrachten voor het voortgezet onderwijs. De volgende onderwerpen vertellen samen het verhaal over de Merwedegone:

- Ontstaansgeschiedenis van de baggerindustrie en de scheepsbouw aan de Merwede
- Baggerbaronnen en avonturiers
- Merwede als waterweg
- Scheepsbouw
- Baggertechnieken in de baggerindustrie
- Herbestemming industrieel erfgoed
- Werken aan de Merwede
- Wonen op de dijk aan de Merwede.

IN DRIE LESSEN WERKEN AAN ÉÉN OPDRACHT

De algemene lesopzet omvat drie lessen. Hierin staat het werken met één opdracht centraal. De opzet kan worden toegepast voor iedere opdracht.

De basis vormt de beproefde drie-lessen-structuur waarin een volwaardig leerproces wordt gerealiseerd vanuit het theoretisch kader voor erfgoededucatie.

Onderwijs over erfgoed versterkt het leerproces. Daarom is het belangrijk te zorgen voor een volwaardig leerproces waarbij aandacht wordt besteed aan **het activeren van de voorkennis, het beleven en de reflectie**. Dit vormt de vaste didactische structuur voor lessen over het erfgoed. Kennis is hierbij het startpunt voor een zinvolle beleving van het erfgoed.

Met een gedegen voorbereiding in de eerste les wordt de voorkennis geactiveerd (**introductieles**).

Tijdens de beleving op locatie in de tweede les (**belevingsles**) komen leerlingen in aanraking met het authentieke erfgoed. Deze tweede les neemt meer tijd dan één lesuur. Reken op een blokkur of dagdeel, afhankelijk van de lesonderdelen die u gaat uitvoeren.

Vervolgens zorgen ordening en samenvatting in de derde les (**reflectieles**) op school voor het eigenlijke leereffect.

DE LESSEN

PLAN DRIE LESSEN

Plan drie lessen in uw programma. Kies één van de acht opdrachten als uitgangspunt voor uw drie lessen. Bekijk uw methode. Welke lesstof sluit aan of wordt eventueel vervangen door de inhoud van de gekozen opdracht of het thema? Bepaal welke aanvullende lesactiviteiten eventueel nodig zijn.

Bereid de drie lessen voor.

LES 1 INTRODUCTIELES

- Laat leerlingen in deze les werken aan het eerste deel van de opdracht: **Wat moet ik weten** en **Verleden**.
- Bepaal welke **voorkennis** nodig is voor het onderwerp dat u gaat behandelen. Hoe zorgt u voor verwondering en nieuwsgierigheid?
- Inventariseer wat uw leerlingen al weten over dit bijzondere gebied. Wat valt op aan hun eigen omgeving? Kennen ze mensen die werken langs de Merwede? Hoever wonen zij van de rivier af? Wat weten ze van de historie? Laat een 'mindmap' maken.
- Gebruik de achtergrondinformatie in deze handleiding, laat de leerlingen eventueel zélf dit stuk lezen en aanvullen.
- Introduceer het begrip 'erfgoed': tastbare sporen uit het verleden. Sporen die laten zien hoe mensen vroeger leefden, woonden en werkten. We zijn er zuinig op en willen het bewaren voor later.
- Plan tijd in waarin de leerlingen de gevraagde informatie kunnen opzoeken. Zorg voor voldoende computers/laptops/tablets of gebruik het digibord. Bekijk welke vragen de leerlingen als huiswerk mee kunnen krijgen.
- Hoe haakt u aan bij de actualiteit? Welke onderwerpen die horen bij het Merwede-gebied hebben onlangs het nieuws nog gehaald?

- Bespreek eventueel de canon van Zuid-Holland. Welke canonvensters passen bij dit onderwerp?
- Besteed aandacht aan het werken met bronnen.

LES 2 BUITENOPDRACHT

- Laat leerlingen in deze les werken aan het tweede deel van de opdracht: **Heden** (dit is de buitenopdracht).
- Zorg dat uw leerlingen de opdrachten bij zich hebben. Gerichte opdrachten sturen de beleving.

LES 3 REFLECTIE OP DE TOEKOMST

- Laat leerlingen in deze les werken aan het derde deel van de opdracht: **Toekomst**.
- Stel altijd de **reflectie-vraag**: wat heb jij geleerd in deze lessen? Bedenk alvast hoe u de resultaten en producten gaat beoordelen en stel beoordelingscriteria op. Let bij uw beoordeling niet alleen op de juiste antwoorden, maar ook op het product, de argumenten, de motivatie, de samenwerking en de werkhouding en de koppeling van de lokale onderwerpen met de tien tijdvakken.
- Laat de leerlingen een digitale presentatie maken en aan elkaar presenteren.
- Besteed aandacht aan het historisch redeneren. Het ontwikkelen van historisch redeneren is op te delen in zes componenten:
 - stellen van historische vragen
 - gebruiken van bronnen
 - contextualiseren
 - argumenteren
 - gebruiken van historische begrippen
 - gebruiken van structuurbegrippen.

(Bron: Het vermogen tot historisch redeneren: onderliggende kennis, vaardigheden en inzichten. C. van Boxtel en J. van Drie. In: Hermes 12 (43), 2008)

DE LESSEN

- Het ontwikkelen van **cultureel bewustzijn** stimuleert u in de lessen door aandacht te besteden aan het onderscheid tussen: wat bindt ons en wat onderscheidt ons? Vertel de leerlingen ook dat hoe we kijken naar dingen, grotendeels bepaald wordt door waar je geboren bent en leeft. Vraag aan leerlingen of zij zelf voorbeelden hiervan hebben. Wat is typisch voor het Merwede-gebied?
- Op welke manier kun je zelf een bijdrage leveren aan het behoud van het erfgoed langs de Merwede?
- Plan na afloop van uw lessen drie nieuwe lessen in voor het volgende schooljaar. Er zijn nog genoeg schatten langs de Merwede te ontdekken!

SUGGESTIE:

MAAK EEN VAKOVERSTIJGEND PROJECT

- De opdrachten lenen zich uitstekend voor vakoverstijgende projecten op school.
- U kunt kiezen voor één onderwerp of onderwerpen verdelen over meerdere leerjaren en klassen.
- Welke vakken sluiten aan? Benader collega's en bespreek hoe u samen een thema vakoverstijgend kunt aanpakken of de thema's kunt verdelen over vakgebieden.
- Spreek met collega's af wie in welk leerjaar ermee aan de slag gaat. Verdeel de opdrachten over de verschillende vakgebieden.
- Zet alle leerdoelen bij elkaar in één document. Neem voor ieder vak een korte beschrijving op hoe u en uw collega's ermee aan de slag gaan.
- Zo ontstaat een rijke leerlijn, waarmee leerlingen ieder jaar bij diverse vakken in aanraking komen met het bijzondere gebied langs de Merwede.
- Schooloverstijgend: samenwerken met andere scholen in uw omgeving. Bespreek hoe u (digitaal) kunt samenwerken met andere scholen binnen dit thema. Op www.geschiedenisvanzuidholland.nl vindt u bij deze handleiding ook een mogelijkheid om, bij wijze van forum, uw ervaringen met betrekking tot de schatten van de Merwede te delen.

SUGGESTIE:

ORGANISEER EEN THEMAWEEK

- Onderwerpen voor een themaweek rondom deze leerlijn kunnen zijn: lokale geschiedenis, wereldbedrijven, van een rijke historie naar een bloeiende toekomst.
- Plan tijdens deze thema- of activiteitenweek een bezoek aan het Baggermuseum of één van de andere erfgoedinstellingen. Neem contact op en maak afspraken.
- Organiseer een afsluitende avond op school voor ouders met presentaties en een tentoonstelling van alle resultaten en producten.

INPUT VOOR PROFIELWERKSTUKKEN

- De opdrachten voor de bovenbouw zijn ook geschikt voor leerlingen als (oriëntatie op hun) profielwerkstuk. Iedere opdracht sluit af met het formuleren van een onderzoeksvraag.
- Breng de onderwerpen onder de aandacht bij de leerlingen en laat hen de mogelijkheden zien voor onderzoek.
- Informeer bij de erfgoedinstellingen naar de mogelijkheid voor begeleiding van leerlingen bij hun profielwerkstuk.

OPDRACHTEN

- Ontstaansgeschiedenis van de baggerindustrie en de scheepsbouw aan de Merwede
- Baggerbaronnen en avonturiers
- Merwede als waterweg
- Scheepsbouw
- Baggertechnieken in de baggerindustrie
- Herbestemming industrieel erfgoed
- Werken aan de Merwede
- Wonen op de dijk aan de Merwede

COLOFON

Dit onderwijsprogramma is ontwikkeld door

Zeeman & de Regt Onderwijskundigen, Hengelo/Oss,
www.zeemanderegt.nl

Achtergrondinformatie voor de docent

Willy Hilverda, schrijver, www.willyhilverda.nl

Ontwerp

Martine Eyzenga, www.diezijnvaardig.nl

Projectleiding

Erfgoedhuis Zuid-Holland, Thea de Langen

Met dank aan

Nationaal Baggermuseum Sliedrecht, Hermien Rijnhout,
 Remco van der Ven en andere vrijwilligers.

In dit project is informatie opgenomen uit de museum-
 bibliotheek en fotomateriaal uit de fotocollectie van het
 museum. Zie ook de aparte pagina in dit project over het
 Baggermuseum.

“Werk aan de Merwede” is een product van de Erfgoed-
 tafel Waterdriehoek, die hiermee de kennis en beleving
 van het erfgoed van ‘toen’ en de actuele ‘dag van
 vandaag’ langs de Merwedegzone wil bevorderen en
 stimuleren.

Het landschap en de monumenten in Zuid-Holland
 weerspiegelen ons koopmanschap en de strijd tegen
 water en vijanden. Dit erfgoed creëert een omgeving met
 een eigen identiteit waarin het prettig wonen, werken
 en recreëren is. De provincie maakt het – samen met
 anderen in zogenaamde erfgoedtafels – mogelijk om het
 erfgoed te bezoeken, ervan te genieten en te leren over
 onze geschiedenis. Zo blijft ons erfgoed voor de toekomst
 behouden.

“Werk aan de Merwede” kon gerealiseerd worden dankzij
 een financiële bijdrage van de provincie Zuid-Holland.

Kijk voor meer informatie over de Zuid-Hollandse erf-
 goedlijnen op: www.geschiedenisvanzuidholland.nl

**Erfgoedhuis Zuid-Holland, Delft
 voorjaar 2015**

